

JAKOBUS 5:14-16 EN ZIEKENZALVING

Ds. R. D. Anderson, laatst aangepast 25 september 2016

(Dit artikel is een licht bijgewerkte preek)

Wat is het dat Jakobus in onze tekst ons aanbiedt, deze zalving, deze belofte om genezing? Wat Jakobus hier schrijft moet van bijzonder belang zijn voor de ouderlingen – hun taak bij zieke gemeenteleden komt in deze tekst uitdrukkelijk aan de orde!

Wij willen in het vervolg nadenken over de biddende taak van de ouderlingen volgens Jakobus.

De aanvraag

Jakobus zegt: *Is iemand bij u ziek? Laat hij dan de oudsten der gemeente tot zich roepen.* Laten wij eerlijk zijn, het gebeurt niet vaak dat, wanneer je ziek bent, je even opbelt en vraagt of al de ouderlingen even willen langs komen om voor je te bidden – laat staan dat je erover nadent om je hoofd met olijfolie gezalfd te laten worden! Het gebed voor een zieke kennen wij natuurlijk wel. En gelukkig willen wij ook als broeders en zusters het gebed van de ambtsdragers desnoods aanvragen. Maar in zo'n geval wordt vaak verwacht dat de dominee even langs komt om te bidden, en dat de dominee in de eredienst er ook voor bidt. Toch is dit niet hetzelfde als wat Jakobus schrijft!

Jakobus schrijft over iemand die ziek geworden is en het college van ouderlingen bij zich roept. Nee, sterker nog, hij zegt dat als je ziek bent, je de ouderlingen moet vragen om langs te komen, en dat het de taak van de ouderlingen (meervoud *nota bene*) is om dan *wel* – met zijn allen – langs te komen en te bidden.

Het is goed om over deze tekst na te denken, al is het alleen om te laten zien dat de Bijbel alle nadruk legt op het werk van de ouderlingen *samen* en dat de predikant niet uitgehaald wordt als iemand bijzonder. Er is ook geen suggestie van het aanstellen van één ouderling om dit soort bijzonder bezoekwerk te verrichten.

Laten wij eerst zien wat voor ziekte het is waarvoor iemand zo'n aanvraag mag indienen. Jakobus 5:13-14 stelt eigenlijk drie verschillende situaties voor. Het eerste is voor ons van belang: Als iemand *leed te dragen* heeft moet hij zelf bidden. Hetzelfde woord wordt in 5:10 gebruikt waar het vertaald wordt als “gelatenheid”. Daar wordt het gebruikt voor de moeilijkheden in het algemeen die de profeten ondervonden hebben. Maar het voorbeeld van Job in v.11 laat zien dat ziekte er ook onder kan vallen. Jakobus zegt daarom in v.13, ‘als je het moeilijk hebt (bijv. door ziekte of wat dan ook), *bidt!*’ Maar wat is dan het verschil met de derde situatie (*Is iemand bij u ziek?*)? Hieruit mag duidelijk zijn dat met de derde situatie niet alle ziekte bedoeld is. Het woord dat Jakobus hier gebruikt duidt op iemand die zwak en machteloos is.¹ Deze persoon is kennelijk niet meer goed in staat om voor zichzelf te bidden. Hij heeft de kracht er niet meer voor. Dan moeten wij daarbij bedenken dat in deze tijd, het bidden nooit liggend op een bed werd gedaan, maar met uitgestrekte handen staand of knielend. Bovendien sprak men destijds een gebed altijd hardop. Het is daarom goed voor te stellen dat een zieke persoon zou kunnen voelen dat hij daartoe niet meer de kracht voor had. Anderen moeten daarom gevraagd worden om voor hem te bidden. Bovendien, het feit dat hij het college van ouderlingen roept om bij hem te komen veronderstelt dat de zieke persoon niet in staat is om zelf de bijeenkomsten bij te wonen. Dit is ook duidelijk uit v.15 waar gezegd wordt dat de Here hem zal doen “opstaan” (namelijk, uit zijn bed).² Het is ook uit v.15 duidelijk dat zijn ziekte erg is. Dit blijkt uit het feit dat Jakobus niet zegt dat het gelovige gebed de lijder *gezond* zal maken, maar dat het gebed die zieke persoon “zal redden” (σώσει) – er wordt een ernstige toestand verondersteld bij deze maatregel om al de ouderlingen erbij te roepen. Het werkwoord 'redden' staat hier niet in tegenstelling tot gezondmaking, maar dient om de ernst van de ziekte te onderstrepen.³ Vergeet niet dat er destijds geen ziekenhuizen waren!

¹ Martha Sebens ('Ziekenzalving als teken van genezing', bewerking van een minicollege in Kampen, *Nederlands Dagblad* 28-10-07) wijst erop dat volgens Hippocrates (*Geneeskunst*, XII) het gebruik van het werkwoord ἀσθενεῖν (zoals hier) wijst op een zieker conditie dan wanneer het zelfstandige naamwoord gebruikt was geweest. Hippocrates zegt: ἐγγύτατα δὲ τοῦ ἀσθενέοντος ἐστὶν ὁ ἀσθενής· ἔστι δὲ ἀσθενέστερος ὁ ἀσθενέων (*VM* 12) “De zieke (ὁ ἀσθενής) staat het dichtst bij degene die ‘ziekende’ (ὁ ἀσθενέων) is. De ‘ziekende’ is zieker.”

² Ten onrechte denkt Sebens (a.w.) aan een opstanding uit de dood op de jongste dag. Deze gedachte is afwezig van de context en verloochent het accent op een feitelijke genezing zoals Jakobus' conclusie in vers 16 duidelijk maakt.

³ De vertaling van de NBG 'gezond maken' is daarom te zwak, ook al gaat het uiteindelijk om gezondmaking.

Hiernaast moet degene die ziek is en zo'n aanvraag voor ziekenzalving doet wel iets anders goed beseffen. De ouderlingen zullen ook de taak hebben om bij hem te informeren of er enige zonde in zijn leven kan zijn die deze ziekte veroorzaakt zou kunnen hebben.

Als je God wil bidden om genezing, maar je je zonde niet wilt opgeven, dan is dat gebed geheel vergeefs! Als de Here je tuchtigt met ziekte vanwege een zonde, dan zal Hij dat niet makkelijk opheffen, tenzij de zonde beleden en bestreden wordt! Dat de ouderlingen hiernaar moeten onderzoeken is duidelijk uit vv.15-16. Zij mogen niet misbruikt worden. Wij moeten niet vergeten dat God onze *Vader* is! Juist omdat Hij onze Vader is mogen wij er van uitgaan dat Hij ons zal tuchtigen in dit leven als wij dat nodig hebben – ook met ziekte. Denk aan Hebreëën 12 – *Want is er wel een zoon, die door zijn vader niet getuchtigd wordt?* Als de HERE dat voor ons nooit zou doen, dan zouden wij een liefdeloze God hebben. Zo sterk stelt de brief aan de Hebreëën dat! En het is de taak van de ouderlingen om hier rekening mee te houden wanneer zij op ziekenbezoek gaan. Je laat de schapen in de steek en houd ze voor een schijnwerkelijkheid als je hier nooit op wijst.

Het is misschien goed om enkele nieuwtestamentische voorbeelden van Gods tuchtiging op gelovigen te melden om ons bij de praktijk van onze God te bepalen. Allereerst kan verwezen worden naar de zieken en zelfs doden onder de Korintiërs. In 1 Korintiërs 11 wijt Paulus dat aan hun misbruik van het Avondmaal. Het is Gods tuchtiging en een oproep tot bekering. Verder kunnen wij denken aan Openb. 2:22-23 waar er een vrouw in de kerk te Tyatira was die zich profetes noemde en een verkeerde leer verkondigde. Jezus waarschuwt dat Hij haar een ernstige ziekte zal zenden en dat Hij die ziekte ook aan haar kinderen zal zenden. Ten derde is er in Johannes 5 het bericht van Jezus' genezing van een verlamde man in Jeruzalem. Hij was al heel lang ziek geweest – 38 jaar zelfs! Na de genezing waarschuwt Jezus deze man met de woorden: *Zondigt niet meer opdat u niet iets ergers overkome*, met andere woorden, als deze man doorgaat in zonde mag hij Gods tuchtiging alweer verwachten.

Uit deze voorbeelden kunnen wij zien dat onze Here ons vaak tuchtigt voor duidelijke ernstige zonden. Indien wij er niet voor getuchtigd worden, is dat een teken dat er iets zeer ernstigs kan zijn tussen ons en God dat Hij ervoor kiest om ons niet in zijn liefde op die manier te waarschuwen! Laten wij hierbij de belijdenis van Psalm 23 koesteren: *God, uw stok en staf (tuchtmiddelen!) vertroosten mij!*

Als de ouderlingen informeren naar mogelijke zonden die God tuchtigt, moeten wij beseffen dat het gaat om duidelijke zonde in ons leven. Het is niet zo dat God ons tuchtigt op deze manier om onze dagelijkse zwakheid en zondige aard. Wij zondigen natuurlijk elke dag, maar daar gaat het niet om. Het gaat God om iets dat een duidelijke afwijking is van het leven uit dankbaarheid die Hij van ons verwacht, het wandelen in oprechtheid. Als Jakobus spreekt in v.16 over het gebed van een *rechtvaardige* dan doelt hij *niet* op iemand zonder zonde, maar iemand die oprecht wandelt naar zijn Woord.

Dit alles gezegd te hebben, moeten wij natuurlijk niet denken dat *alle* ziekten of ongelukken het tuchtigen van de Here is. Dat maakt de Bijbel ook duidelijk. De Satan heeft ook zijn hand in het leed dat gelovigen moeten dragen. Dat gebeurt weliswaar met toestemming van onze Vader die zoiets gebruikt om ons te beproeven en te sterken, maar wij mogen dan ook gerust de hand van de duivel in zien. Sowieso is het een teken van deze gevallen wereld – een wereld die te maken heeft met de consequenties van de zonde.

Als wij ziek worden en een goed geweten bij God hebben, mogen wij bidden zoals de psalmen in vele gevallen dat doen. Wij mogen zelfs een pleit doen bij de HERE op het feit dat wij Hem goed en oprecht gediend hebben. Zo leert de HERE ons te bidden (bijv. Ps. 17). Zo'n gebed betekent natuurlijk helemaal niet dat wij denken dat wij zonder zonde zijn, maar het laat de HERE weten dat wij ook niet tegen Hem opzettelijk en duidelijk gezondigd hebben, het laat de HERE weten dat onze ziekte dus niet een tuchtiging kan zijn voor onze zonde. Op basis daarvan vragen wij om genezing.

Laten vervolgens de taak van de ouderlingen onder ogen beschouwen.

De taak van de ouderlingen

Wat deze taak van de ouderlingen betreft hebben wij al enkele dingen geconstateerd. Allereerst wordt van hen gevraagd bereid te zijn als college bij een ernstige zieke persoon te komen om te bidden.

Waarom gebruikt Jakobus het meervoud? Waarom is één persoon niet genoeg? Wij moeten natuurlijk niet denken dat als je wijkouderling of de predikant voor iemand bidt aan huis, dat dat gebed niets waard is voor de HERE. Natuurlijk niet. Dat geldt ook voor het gebed in de eredienst voor iemand die ziek is. Maar Jakobus zegt wel expliciet dat een ernstige zieke persoon mag vragen dat al “de ouderlingen van de gemeente” (v.14) bij hem langs komen.⁴

Wij zien hier iets van de collectieve verantwoordelijkheid die de kerkeraad als broeders ouderlingen draagt voor de schapen van de gemeente. Dat wij de gemeente in wijken delen, ieder met zijn eigen ouderling is een goed praktisch systeem, maar het neemt niet weg dat de ouderlingen gezamenlijk en als college uiteindelijk verantwoordelijkheid dragen voor elk gemeentelid. En dat laat Jakobus hier benadrukken.

Ten tweede, wordt van de ouderlingen gevraagd om vóór het gebed te informeren naar het geloofsleven van de zieke. Hoe staat het met zijn relatie met Jezus Christus? Is er dankbaarheid voor het sterven van Christus aan het kruis? Is er sprake van een leven in zonde? Of moet er gebeden worden vanuit een oprechte wandel voor Gods aangezicht?

Het is een belangrijke taak om de sleutels van het koninkrijk te bedienen. Vergeving voor zonden is de genezing voor een ziek geloof. Dat is de kern van het evangelie. De zekerheid over onze vergeving en onze positie voor God in Christus is de sleutel tot het kunnen bidden tot God. Wij kunnen hier verwijzen naar Jak. 1:6-8. Wij behoren niet te twijfelen over Gods vergeving in Christus en niet te twijfelen over Gods almacht om te kunnen genezen. Wij moeten niet twijfelen over Gods goedgunstigheid en goede bedoeling voor ons leven. Het is een eer om Hem te mogen dienen, een eer om met Hem te mogen spreken en zelfs wat te mogen vragen. Dat vult ons met ontzag bij het gebed. De ouderlingen zullen deze dingen met de zieke moeten bespreken.

Ten derde, spreekt Jakobus over het gebed en zegt hij (letterlijk) dat de ouderlingen een gebed moeten uitspreken *nadat zij de zieke persoon met olie gezalfd hebben*. De volgorde die Jakobus aangeeft is duidelijk. Eerst moet er in de naam van de HERE gezalfd worden, daarna wordt er gebeden (het is jammer dat dit niet duidelijk tot uitdrukking komt in de NGB'51 vertaling).⁵

Wat is de bedoeling hier? In de zalving hebben wij te maken met een bijbels symbool van toewijding. In de Bijbel is het zalven van iets of iemand een teken dat je dat ding of die persoon aan de Here wil opdragen. Denk bijvoorbeeld aan Jakob die, toen hij buiten ging slapen op een steen, een geweldig visioen kreeg van de ladder met engelen die steeds naar beneden en omhoog gingen. De volgende morgen wilde hij de plek en de steen aan God opdragen. Om dit te doen zalfde hij de steen met olie. Ook voor de drie belangrijke ambten van hogepriester, profeet en koning werd men gezalfd – om de toewijding aan God voor een bijzondere taak aan te geven. Daar heeft het ook iets extra's omdat het niet alleen een opdragen aan God is, maar ook een teken van het feit dat de Heilige Geest hen voor dat ambt bijzonder bekwaam wil maken. Deze praktijk van zalving met olie als teken van het opdragen aan God was in de vroegere tijden wijd verspreid. Het is een mooi en ook bijbels symbool. Bij dit gebed vraagt men ook aan God dat Hij door een bijzondere werking van zijn Geest de zieke geneest. Maar het is en blijft een *symbool*. Er is hier geen sprake van een magische handeling. Er is ook geen sprake van een *medische* handeling. Weliswaar dat olie gebruikt werd om een wond te verzachten in de oudheid, maar er is hier geen sprake van een wond, maar van een zieke persoon. Jakobus vraagt niet om een arts erbij te roepen, wat nodig was geweest als hij doelde op een medische handeling, want waarom zouden de ouderlingen dat moeten toedienen? Waarom dan niet de patiënt zelf? Waarom niet zijn moeder? Zijn broer, zijn buurman? Jakobus koppelt dit symbool van de zalving aan het gebed. De zieke persoon wordt bijzonder opgedragen aan de HERE. Het gebed is zorgvuldig voorbereid. Er is met de zieke gesproken over zijn geloofsleven, over eventuele zonde (dat met het oog op de inhoud van het gebed). Hij is gezalfd als teken van toewijding aan God die het gelovig gebed wil aanhoren.

⁴ Er zijn enkelen die menen dat het hier gaat om ouderlingen die eigenlijk de oudere discipelen van Jezus waren, dat wil zeggen, de 70 die Hij jaren geleden uitgezonden had met bijzondere gaven. Hier is echter niets van te bespeuren in de tekst. Als Jakobus de discipelen of apostelen bedoelde dan had hij iets anders moeten schrijven dan “de ouderlingen van de gemeente”! Jakobus schrijft aan joods-christelijke gemeenten buiten Israël (Jak. 1:1) en spreekt in 2:2 van “jullie bijeenkomst (letterlijk, ‘synagoge’).” Daarom ligt het voor de hand om aan de plaatselijke ouderlingen te denken als hij verderop in zijn brief van “de ouderlingen van de gemeente” schrijft (5:14). De theorie dat het om de apostelen of de 70 gaat is, zachtjes uitgedrukt, vergezocht.

⁵ Er staat letterlijk: *En laat hen (de oudsten) over hem bidden, hem gezalfd hebbende* (dat is, nadat zij hem gezalfd hebben).

Hierbij moeten wij uitkijken voor twee verkeerde gedachtegangen.

Allereerst dat wij het dan erg vinden als deze zalving nooit gebruikt werd bij een ernstig zieke geliefde die in de HERE overleden is. Al gauw kan de gedachte in ons opkomen dat misschien zoiets geholpen had kunnen worden. De HERE zelf is niet afhankelijk van een symbool. Het gelovig gebed respecteert Hij. Vergelijk v.13 waar ook geen sprake van olie was. Elia had geen olie gebruikt bij zijn gebeden en de HERE had hem krachtig verhoord. Daar was ook de hele kerkeraad niet bij geweest. Misschien had dit wel in een bepaald geval in het verleden gekund, maar het betekent niet dat de HERE toen niet naar de opgedragen gebeden geluisterd heeft.

In de tweede plaats moeten wij uitkijken dat wij niet helemaal de andere kant opgaan en de baby samen met het badwater weggoeien. Dan zouden wij redeneren alsof dit symbool gerust weggelaten kan worden en zouden wij doen alsof deze tekst niet in de Bijbel staat. Dat zou erg hoogmoedig zijn! God zelf geeft deze taak aan de ouderlingen, God zelf zegt dat het een goed en geschikt teken is die de ouderlingen behoren te gebruiken bij zo'n gebed. Wie zijn wij om de HERE tegen te spreken? Hij wil ons bij de ernst van het gebed en bij zijn goedgunstigheid jegens ons bepalen *op deze manier*.

Ik wil tenslotte ook iets zeggen over het gebed zelf.

Het gelovige gebed

In v.15 spreekt Jakobus zich zeer positief uit. Het gelovig gebed zal de lijder gezond maken. Hoe zit dat? Moeten wij dan verwachten dat als alles zoals hier omschreven nauwkeurig verricht wordt, er altijd genezing zal komen? Hier moeten wij voorzichtig zijn. Ik maak een enkele opmerking.

Allereerst zijn het de plaatselijke ouderlingen die er bij geroepen zijn. Dit zijn geen broeders (zoals die er wel waren in die dagen) met een bijzondere gave van de Geest voor genezing. Nee, Jakobus vraagt eenvoudig om de ouderlingen. Wij hebben dus hier niet te maken met iemand die voor je bidt omdat hij een bijzondere gave van de Geest heeft om dit te doen.

In de tweede plaats verwacht Jakobus ook niet dat elk gebed van ons positief verhoord wordt door de HERE. Kijk ook naar Jak. 4:14-15. De wil van de HERE staat boven ons gebed. Wij mogen er van uit gaan dat Hij het goede ons wil doen toekomen – maar hoe Hij dat goede gestalte wil geven in ons leven en in onze dienst aan zijn koninkrijk ligt aan Hem en niet aan ons. Wij *mogen* Hem wel om goede redenen smeken om genezing en ook om andere zaken die met ons leven te maken hebben.

Ten derde, wordt dit feit verder onderstreept door wat wij lezen in het boek Job of van de apostel Paulus, die steeds bad dat de doorn in zijn vlees (wat voor lichamelijke aandoening dat ook was) weggenomen werd.

Ten slotte, moeten Jakobus' woorden hier in hun verband gelezen worden. Deze brief is geschreven aan gemeenten waar Jakobus een grote mate van schijnheiligheid geconstateerd had. Men redeneerde dat wanneer men in zonde viel, het de HERE God was die de verleiding gezonden had (in plaats van de schuld te geven aan eigen verkeerde begeerten, zie hoofdstuk 1). Er werd voorrang in de kerken gegeven aan rijke en belangrijke mensen. Er was, kort gezegd, een grote mate van geloof zonder werken. Dood geloof. En Jakobus waarschuwt ernstig hiertegen. Zo ernstig dat hij durft zeggen: *Gij zijt moorddadig en na-ijverig en gij kunt er niets mede verkrijgen; gij vecht en gij strijdt. Gij hebt niets, omdat gij niet bidt. Of, gij bidt wel, maar gij ontvangt niet, doordat gij verkeerd bidt, om het in uw hartstochten door te brengen*. Tegen deze achtergrond wil hij benadrukken dat op Gods goedgunstigheid gerekend mag worden wanneer men bidt uit geloof! God kan en wil gezond maken als je met waar en oprecht geloof bidt! Maar mensen die tot God bidden terwijl zij eigenlijk een schijnheilig leven leiden moeten niet verwachten dat God z'n gebed gaat beantwoorden. Spreuken 28:9 zegt: *Wie zijn oor afwendt van het horen der wet, diens gebed zelfs is een gruwel*. Jakobus stelt dan in onze tekst het tegenovergestelde, onverlet dat Gods wil moet heersen boven onze wil (zoals hij al gezegd had in hoofdstuk 4)

Dit laatste punt onderstreept nog steeds het belang van het onderzoek van de ouderlingen in het geloofsleven van de zieke. Maar het onderstreept tegelijkertijd het feit dat de ouderlingen ook zichzelf moeten onderzoeken. Het gebed van ouderlingen, die schijnheilig leven, telt dan ook voor niets.

Jakobus haalt het voorbeeld van Elia aan. Een sterk voorbeeld omdat Elia natuurlijk ook profeet was. Desondanks een goed voorbeeld, want de HERE heeft het rechtvaardige leven van Elia gerespecteerd zowel toen hij bad voor een *vloek* over het volk (het gebed om een droogte) als wanneer hij bad om Gods zegen (dat er weer regen zou komen). Laten wij echter ook niet vergeten dat de geschiedenis van Elisa laat zien dat zelfs het gebed van een profeet niet altijd gelijk verhoord werd zoals hij dat zich voorgesteld had – ook een profeet kon hoogmoedig worden.

Vanzelfsprekend moet zijn dat wij deze woorden “het gelovig gebed” niet moeten misbruiken zoals gebeurt in sommige pinkstergemeenten waar men een hele eigen theologie erop gaat hangen. Dan krijg je te maken met het idee dat je er echt helemaal van overtuigd moet zijn dat het de wil van God is om de persoon te genezen. Deze overtuiging in het geloof wordt dan beschouwd als een bijzondere gave van de Geest. Dan bid je vanuit deze overtuiging en leg je claim op God omdat jij Zijn wil blijkt te kennen! Hiervan staat er niets in onze tekst. Deze tekst kan ook absoluut geen rechtvaardiging geven aan de praktijk van zogenaamde *genezingsdiensten* – erediensten die belegd worden om mensen te genezen via handoplegging of zalving met olie. Jakobus zegt dat de ouderlingen geroepen worden *om bij de zieke persoon te komen*. Zij gaan bidden bij hem *thuis*. Dit heeft niets met een eredienst te maken! Laat staan dat de Bijbel iets zegt over een bijzondere genezingsdienst.

Slot: De inzet van de gemeente

Wij hebben gezien hoe God het college van ouderlingen, de kerkeraad, wil gebruiken in de dienst van het gebed voor gemeenteleden. Hij laat zijn ouderlingen zelfs een bijzonder symbool gebruiken met olie. Hij vraagt ze rekening te houden met zijn tuchtiging van gemeenteleden. Maar het is voor ons als gemeente ook van belang te zien hoe Jakobus dit gebed en de belijdenis van zonden in de gemeente plaatst. Hij zegt in v.16 dat wij behoren onze zonde aan elkaar te belijden en voor elkaar te bidden om genezing.

Als u in nood bent, mag u ook altijd het gebed vragen van medebroeders en zusters! En als zonden voor de HERE beleden moeten worden vóór dat gebed uitgesproken wordt, mag u dit ook aan medebroeders en zusters bekend maken (dat is de betekenis van zonden aan elkaar belijden). De bijzondere taak, die aan de ouderlingen hier gegeven wordt, betekent helemaal niet dat gewone gemeenteleden nooit op deze manier voor elkaar mogen bidden. *Integendeel*, de ouderlingen moeten hier het *voorbeeld* geven en zodoende ons allen aan het werk zetten.

Bidden wij voor elkaar? Durven wij onze worsteling met de zonde en de verleidingen van de duivel aan elkaar te belijden opdat wij ook elkaar daarin te hulp kunnen zijn. Soms is dat echt nodig wanneer wij ondervinden dat wij zelf niet in staat blijken een bepaalde zonde te kunnen beheersen. Het is de liefde van Christus die ons bindt, en daarom is het de liefde van Christus die ons zal motiveren om de weg van vergeving en van gebed met zijn Vader te bevorderen. God zelf wil onze Vader zijn en blijven, en heeft ons de rijke mogelijkheid gegeven om met Hem, Schepper van Hemel en Aarde zo te mogen communiceren. Laten wij hiervan gebruik maken zowel met dankbaarheid als met diep ontzag. Zijn naam zij geprezen. Amen.